

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

5296

491.990
W-41

191

ԱՐՏԱՏՊՈՒԹԻՒՆ Ի ԳՐՈՑ

Յ Ո Ւ Ղ Ա Ր Չ Ա Ն

ԳՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԱԾՈՅ ԱՌԹԻԻ 100ԱՄԵԱՅ ՅՈՒԵԼԻՆԻ ՀԱՍՏԱՏՄԱՆ
ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ Ի ՎԻԵՆԱ

(1811—1911)

ԵՒ 25ԱՄԵԱՅ ՏԱՐԵՇՐՁԱՆԻ “ՀԱՆԳԷՍ ԱՄՍՐԵԱՅ,, ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹԻ

(1887—1911)

ՀՐԵՏԱՐԱԿԵԸԼ Ի ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵՆԷ ՄԱՍԵԿՑՈՒԹԵԱՄԲ ԱՅԻԱՏԱԿՑԱՑ
“ՀԱՆԳԷՍԻ,, ԵՒ ՀԱՅԵՐԷՆԵԳԷՑ ԲԱՆԱՍԻՐԱՑ

ՎԻԵՆԱ 1911

Մ Ի Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Տ Պ Ա Ր Ա Ն

SONDERABDRUCK AUS

HUSCHARDZAN

FESTSCHRIFT AUS ANLASS DES 100JÄHRIGEN BESTANDES DER
□ □ MECHITHARISTEN-KONGREGATION IN WIEN □ □

(1811—1911)

UND DES FÜNFUNDZWANZIGSTEN JAHRGANGES DER
PHILOLOGISCHEN MONATSSCHRIFT „HANDES AMSORYA“

(1887—1911)

HERAUSGEGEBEN VON DER MECHITHARISTEN-KONGREGATION UNTER MITWIRKUNG
□ DER MITARBEITER DER MONATSSCHRIFT UND ZAHLREICHER ARMENISTEN □

WIEN 1911

MECHITHARISTEN-BUCHDRUCKEREI

2010

491.990
ԼՖ-41

2002

431.990
15-41

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ “ՅՈՒՇԱՐՁԱՆ,, ԻՆ

Աննարի մը Վիեննական Մեծագործան Միաբանութեան Մարտնչական զործունէութեան վրայ:

1. Գ ա ղ Է մ ք Է ա ղ Է ա Ա չ. Գ. ր. Ազատագործի կրկնագիր ընագիրը:
2. Ն ո ղ Է ղ Է ա Ա չ. Բ ի ռ զ ա Ա ղ Է ա ղ Է. Հննութիւն Մալխասեան հրատարակութեանց Ազատագործի եւ Ղ. Փարպեցւոյ:
3. Weber Prof. Dr. S.: Ueber die Versuche, den Verfasser der Invektiven gegen die Armenier . . . zu bestimmen (= Մ ի մ. Վ Է ր Է ր՝ Յանուն Սահակայ Կաթողիկոսի ընդդէմ Հայոց ներկու հակաճառութեանց հեղինակն որոշելու փորձ մը):
4. Խ ա ղ Է ա Ա ղ Է ա ղ Է. Գ. ր. Յովակիմ Շնորհաբեր թղթերը:
5. Peeters P.: La passion arménienne de S. Serge le Stratégate (= Պ Է ա Է ր Է. Ս. Սարգսի զորավարի հայերէն վկայարանութիւնը):
6. Conybeare F. C.: The age of the old armenian version of Irenaeus (= Կ ո Ա ի ր ի Փ. Ս. Իրենէոսի զրուածոց հայերէն թարգմանութեան ժամանակը):
7. Մ ո ռ Է ա ղ Է ա Ա ղ Է ա ղ Է. Վեշտասան ասացուածք Եփրեմի վասն Նիկոմիդեայ քաղաքի:
8. Meillet Prof. Dr. A.: Remarques sur les l de l'arménien classique (= Մ Է յ Է Ա. Դիտողութիւններ հայերէն ղ եւ ղ զրերու վրայ):
9. Lüdtke Dr. W.: Zum armenischen und lateinischen Physiologus (= Լ ի ռ ղ Է ա Ա ղ Է ա ղ Է. Հայերէն եւ Լատիներէն Բարուախօսի վրայ):
10. Մ ա ղ Է ա Ա ղ Է ա Ա ղ Է. Մի անեղծուած Նարեկի մէջ:
11. Seidel Dr. E.: Ein neues Exemplar des alten Aytark' und Allgemeines zu seinem medizinischen Abschnitt (= Ս ա յ ղ Է ա Ա ղ Է ա Ա ղ Է. Հին Աղթարքի նոր օրինակ մը եւ անոր բժշկական հատուածներու վրայ ընդհանուր դիտողութիւններ):
12. Տ Է ր - Պ օ ղ Է ա Ա ղ Է ա Ա ղ Է. Նախնի Հայոց հոգեպաշտութեան շրջանից:
13. Հ ա մ ր Է ա Ա ղ Է ա Ա ղ Է. Հայր Արաքացոց իշխանութեան տակ:
14. Tournet Prof. Fr.: Schah Abbas I. et l'émigration forcée des Arméniens de l'Ararat (= Տ ո ռ յ - Ա ի ղ Է ա Ա ղ Է ա Ա ղ Է. Շահաբա Ա. եւ Արարատեան Հայոց ընդ կաղծականութիւնը):
15. Lehmann-Haupt Prof. Dr. C. F.: Die chaldäische Keilinschrift von Kaissaran (= Լ Է Ռ յ Ա ղ Է ա Ա ղ Է ա Ա ղ Է. Կեսարանի խալդիական սեպագրութիւնը):
16. Մ Է Ա Է մ ղ Է ա Ա ղ Է ա Ա ղ Է. Գ. Արդի հայերէնի անցիւղը, ներկան եւ ապագան:
17. Zanolli Prof. A.: Qualche osservazione sulla formazione del plurale nell' antico Armeno (Ժ ա Ա ղ ղ ի Ա ղ Է ա Ա ղ Է մ ղ Նկատողութիւններ հին հայերէնի յոգնակի ձեւի վրայ):
18. Գ ա ղ Է ա Ա ղ Է ա Ա ղ Է ա Ա ղ Է. Ս. Հայերէն լեզուն գեղագիտական տեսակետով:
19. Pedersen Prof. Dr. H.: Armen. “կորիւն,,:
20. Ա մ ա ղ Է ա Ա ղ Է ա Ա ղ Է. Անյոզ բառեր:
21. Marquart Prof. Dr. Jos.: Armenische Streifen. I. Historische Data zur Chronologie der Vokalgesetze. II. Zur Liste der Provinzen von Xorasan (Մ ա ղ Է ա Ա ղ Է ա Ա ղ Է. Հայկական գծեր. Ա. Հայերէն ձայնական օրինաց ժամանակագրութեան համար պատմական տուեալներ: Բ. Խորասանի գաւառներու ցանկը):
22. Թ ո ղ Է ա Ա ղ Է ա Ա ղ Է ա Ա ղ Է. Ստեփանոս բժիշկ Շէրիմանեան:
23. Վ ա ղ Է ա Ա ղ Է ա Ա ղ Է ա Ա ղ Է. Ա. “ուհի,, մասնակը դասական հայերէնի մէջ:
24. Kraeclitz-Greifenhorst Dr. Fr. v.: Ein Brief an den armenischen Hofkaplan Wardapet Nerses in Wien aus dem Jahre 1697 (Կ ր Է ղ Է ա Ա ղ Է ա Ա ղ Է ա Ա ղ Է. Թուղթ մը ուղղուած առ Ներսէս վրդ. Դրան նրէց ի վիեննա, յամէ 1697):

ԶԵՅԹՈՒՆԻ ԲԱՐԲԱՌԻ ԶԱՅՆԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՄԵՍՐՈՊ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՄԱՔՍՈՒԴԵԱՆՑ, Միաբան Մայր Աթոռոյ:

Յօդուածիս նիւթ է տալիս Աէյթունն Կաղաթի խօսուածքը, որին ականջալուր եմ եղած բնիկ Աէյթունցի Պ. Տէօվէթ Գէորգեանից: Վերջինս 25 տարեկան է, ութ տարուց ի վեր հեռացել է իր ծննդավայրից եւ ներկայումս երկրաչափական գիտութեանց ուսանող է Պարիսում: Լաւ յիշում է իր մայրենի բարբառը եւ անսայթաք խօսում: Աէյթունն քաղաքն, ըստ Պ. Գէորգեանի տուած տեղեկութեան, բաղկանում է մօտ 1300 ընտանիքից կամ 7000 հոգուց: Մինչեւ 1896 թիւը քաղաքում հայերին բնակակից էին 20 տան չափ թուրքեր էլ, որոնք բացի թուրքերէնից խօսում էին եւ Աէյթունի հայերէնը: 1896ի դէպքերն առիթ են լինում որ նրանք երկիւղից տուն տեղ լքանեն եւ հեռանան Աէյթունից: Այժմ քաղաքը զուտ հայաբնակ է եւ Աէյթունցի հայերից շատ քչեր կան պանդխտութեան մէջ:

Քաղաքի խօսուածքը մի ճիւղն է արդի Կիլիկեան բարբառի, որ համառօտակի նկարագրել է Պ. Աճառեանը իր Classification des dialectes arméniens աշխատութեան մէջ:

Ըստ Պ. Տէօվէթ Գէորգեանի արտասանութեան՝ Աէյթունի խօսուածքի ձայնական դրութիւնը հետեւեալն է, որ ներկայացնում ենք արեւմտահայ տարաբարձութեամբ:

- Ձայնաւորներ — ա, ա, է, է, ը, ը (e), ի, օ, էօ (ö), ու, իւ.
- Բաղաձայններ — Կ (b), ք (p), փ (p')
- Կ (d), Կ (t), Է (t')
- Է (g), Կ (k), Կ (k')
- Չ (j), Յ (e), ց (e)
- ճ (j'), ը (ö), ը (ö)
- յ (y), ր (r), ու (r'), լ (l), շ (γ), ք (x), հ (h)
- վ (v), մ (m), ն (n), ս (s), շ (š), շ (z), շ (ž)
- ֆ (f).

Չայնաւորներէց ուշադրութեան արժանի են հետեւեալները.

ա (ä) շատ բաց է է, որ գտնուում է ուրիշ հայ բարբառներում եւս, մասնաւոր թուրքերէնից եղած փոխառութեանց մէջ: Այս ձայնը Զէյթունի բարբառում յիշեցնում է պարսկական a-ն mard = "մարդ", բառի մէջ, միայն թէ փոքր ինչ ունդականացած է:

է — փակ e, պատահում է մեծ մասամբ զ-ից առաջ, ինչպէս եղ, եղէս, գեղ, եւն բառերի մէջ:

է — բաց e կամ e, ինչպէս էր, էրս, էրս, էրս, էրս, էրս եւ ուրիշ մի շարք բառերի մէջ:

ը (e) — ըի եւ աի միջեւ մի ձայն, որը արտաբերելու համար պէտք է ընդուի ծայրը թեթեւ կերպով բախել վերի ատամներին եւ ցած իջեցնել: Այս ձայնը յաճախագէտ է Զէյթունի բարբառում եւ շատ յստակ կերպով զանազանուում է սովորական ը-ից: Ահա մի շարք բառեր, որոնց մէջ ը-ն հանդէս է գալիս յը = զիւր, յընէ = զնեւ, յըլ (< *ընըլ) = լինել, ըըլ = թոյլ, աըլը = անօթի, եւն: Այս ձայնը յիշեցնում է անգլիական a ի արտասանութիւնը bath բառի մէջ: Այս պարագան ստուգեց նաեւ ուսուցիչներէց Պ. Ր. Գօթիօ:

Գարով բաղաձայններին՝ նախկին պարզ հնչեղները (sonores simples) դառած են պարզ խուլ (sourdes simples) եւ ընդհակառակը: Միայն թէ նախկին կոկորդային պարզ հնչեղների արտասանութիւնը փոքր ինչ աւելի ուժեղ է: Իսկ թաւ խուլը (sourdes aspirées) մնացել են անփոփոխ, ինչպէս ընդհանուր հայերէնում:

Զէյթունի բարբառն հանդէպ հին հայերէնի. — Չայնական փոփոխութեանց մէջ ամենից ուշագրաւները հետեւեալներն են.

Ա. Չայնաւորներ.

ա-ն դառնում է օ շեշտի տակ. օրինակ աղօլ = աղալ. աճօց = ամբար աճօցի (հ-ն մեղմ) = աշխարհ. դօօլ = դգալ. էյօլ, էնօլէյ = երազ, *ընգ-երազ:

Այս երեւոյթը յատուկ է նաեւ Ագուլիսի բարբառին:

Զէյթունի բարբառում ոչ միայն շեշտուած պարզ ա-ն է դառնում օ, այլ եւ ա յերկբարբառից առաջացած ա ձայնը. օր. փօղ = տղայ. մօղ = մեղայ, եւն:

յա- դառնում է է նայ (liquide) բաղաձայններից առաջ հետեւեալ բառերի մէջ. էյն = յարգ. էաւ = յառաջ:

է. հին հայերէնի է-ն ընդհանրապէս դառնում է ի, բացի հետեւեալ պարագաներից.

I. միեւնոյն վանկի մէջ զ-ից կամ ի-ից առաջ է-ն մնում է անփոփոխ, լինի այդ զ-ն, ի-ի փոխուած, լինի զ մնացած. օր. աղէզ. ասեղ. քեղ. քեղ. մեղյը (= մեղր). էնէղ (= անթեղ). քեղյ. մեղյ. մեղէն (= մեղի): Մոյն օրինակների մէջ առանձին ուշադրութեան արժանի են մեղյը եւ մեղյ, որոնց համարմատ մեղ-ը եւ մեղ-ը (մեղայ) բառերի մէջ է-ն փոխուած է է-ի այն պատճառով, որ զ-ն յաջորդ վանկին է պատկանում: — Աղէզ-եւ բառը դառած է կեղէն փոխանակ *կեղէն-է, հաւանօրէն կեղէն արմատին համապատասխանող բայց մեզ անծանօթ մի բարբառային ձեւից առաջացած լինելով: Զէյթունի բարբառում կեղէն բառի

իմաստը փոխանցուած է կեղեց բառին: — Բացառութիւն է կազմում քեղէն բառը, որ Զէյթունում դառած է քեղան:

II. է-ը դառած է է՝ ի-ից առաջ. օր. էէր (= բեռն), էէրս (= եռ(ե)սուն), էէրս (= կեռաս), յէէր (= ձմեռն), եւն:

Ուրիշ ամէն պարագայի մէջ, է-ն դառած է ի, օր. էյէյ = եղերք, էյէյ = երեք, էնէլ = թեթեւ, եւն:

է-ն ընդհանրապէս մնում է անփոփոխ:

է-ն բառի սկզբում մնում է ի, ինչպէս եւ հի- եւ յի- խմբերի մէջ, որոնցից առաջինը մնում է անփոփոխ, իսկ երկրորդը կորցնելով յ-ն դառնում է ի. օր. էճ. էճօց փօլ (= իմաց տալ). էջնօլ (= իջնալ). հիճ (= հիմն). հիճ. հիճփ. հիճնփ. էյէլ (= յիշել). էսսն (= յիսուն). էճօց (= յիմար):

է-ն բառամիջում մերթ մնում է անփոփոխ, մերթ դառնում է ը, ը կամ է. օր. ասէնէլ (= ածիլել). գէնէյ (= գիշեր), էյնէյ (= երկիր), սեռ. ըյնէյ. նէյ (= կիր). ըն. ընէլ. սիւէր. պարիւ. — հատնըլ. մախըյ (= մոխիր). վայրըլ (= վարտիք). ճր. սըյտ. փըտըլ. գէն (= գին). գէյ (= գիր), էջէլ (= յջել), եւն:

Նկատել է որ բազմամասն բառերի մէջ է-ի անփոփոխ մնալը հետեւանք է ձայնաւորների նոյնացման, որ այնքան յաճախագէտ է Զէյթունի բարբառում. օրինակ՝ ասէնէլ, գէնէյ, էյնէյ բառերի մէջ:

է-ն բազմամասն բառերի վերջում դառնում է է. օր. էյէլ (= աչուի), ասօլէ (= առջի), գէնէ (= գինի), ասգէ (= ազի), եւն:

է-ն միամասն բառերի վերջում դառնում է ը, օր. էլ (= թի), յը (= ձի): * ձայնաւորի կրած փոփոխութիւններն են.

I. ա-ն, շեշտի տակ, դառնում է է, օր. էաւ = սապ, էաւ = սատ, էվ = ով, հալէյ = ալեւոր, գիւլ = գող, էիւլ = թող, էիւլէյ = խոշոր, շէնէյ = շնորհք, էէնէյ = խնձոր. սէօլէյ = սող, եւն: Բացառութիւն են հետեւեալ բառերը. էօլ = ռիս, ասէօլ = աթոռ, ասէօլ = ախոռ եւ քէօլէօլ = դժոխք:

Շեշտից հեռանալով՝ ա-ն դառնում է ու կամ ի, վերջինս վանկական նոյնացման իբրեւ հետեւանք. օր. գող > գիւլ, բայց գող(ա)նալ > գո-ղնօլ. գող > քիւլ, բայց անցողականը՝

գրակ. հայ. գող(ա)ցընել > քո-ղացընել. կամ հոտ > հէ-ր, բայց հոտիլ > հիւլ, եւն:

II. ո > է.

ա-ի է դառնալը հետեւանք է երկու հարեւան վանկերի նոյնացման (assimilation). մի քանի բառեր ներկայացնում են այնպիսի վիճակ, ուր վանկական նոյնացումը տեղի է տուել նոր փոփոխութեան, ինչ որ պարզ երեւում է միեւնոյն բառի բարբառային եւ դասական ձեւերի համեմատութիւնից. օրինակներ.

էնէլ (առաջին է-ն արգիւնք է երկրորդ է-ի ազդեցութեան) = ոլորել. էնէլ = որորել. գէնէլ = գործել (կտաւ), մինչդեռ արմատն է գո-յթ = գործ.

41106-աւ

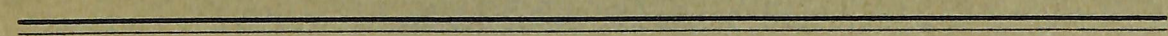
24651-61

25. Մ ա ք ո ն ո ճ ա ն Մ. Վ. Չէյթունի բարբառի ծայնական դրուծիւնը:
26. Բ ա դ դ ո ճ ա ն Մ. Պ. Չ. Չայերէն «իմանամ»:
27. Գ ա գ ա ձ ձ ա ն Յ. Չայերէնէ փոխառեալ բառեր թրքերէնի մէջ:
28. Jensen Prof. Dr. P.: Hittitisch-armenisch (= Ծ ս ս Է ա Պ. Չիտիտերէն-չայերէն):
29. Ա կ ի ձ ձ ա ն Հ. Ն. Յովհաննէս Կաթողիկոս Օճնցոյ նորագիւտ գրուածք մը Բանին մարմատորութեան վրայ:
30. Strzygowski Prof. Dr. J.: Ein zweites Etschmiadsin-Evangeliar (= Ս տ դ չ թ գ ո վ ս կ ի Յ. Երկտորը Էլմիածնի աւետարան մը):
31. Բ ա ս մ ա ջ ձ ա ն Կ. Յ. Չարարիա սարկաւազի «Կոնզակը»:
32. Bittner Prof. Dr. M.: Einige Kuriosa aus dem armenischen Dialekte der Walachei und der Moldau (= Մ. Բ ի տ ո ձ ձ ի չ չունգարայոց եւ Լեւանայոց բարբառէն չետարրբազան գծեր):
33. Կ ի ռ չ է ո է ի ա ն Բ ա ռ գ Է ա Ե պ. Դիտողութիւն մը չին Չայերէն թարգմանութեանց մասին:
34. Փ է թ ի ա թ ձ ա ն Հ. Պ. Մարկոսի Աւետարանի ԺԶ. 9-20 համարները Չայոց քով:
35. Ս ռ ա պ ձ ա ն Հ. Ի. Չայր ի թարասուբազար:
36. Lidén Prof. Dr. E.: Ein Beitrag zur armenischen Lautgeschichte (= Լ ի դ Է ա Ե. Չայերէն Տշարանութեան նպաստ մը):
37. Ա դ ո ն ց Ն. Տորք աստուած չին Չայոց:
38. Դ ա ռ ի թ-Բ է կ Մ է չ ի ի Ս. Չայերէնի կնդրիկ բարբառներու չետ առնչութիւնը:
39. Karst Prof. Dr. J.: Zur ethnischen Stellung der Armenier (= Կ ա ռ ս Ե. Չայոց ազգագրական դիրքը):
40. Մ ա տ ի կ ձ ա ն Հ. Ա. Սարարան թէ Արարատ:

105

107

“Հոշարձանիկ”, գին Է

Preis des „Huschardzan“:

Թղթակազմ . . . . . ֆր. 40.—
Կիսակազմ . . . . . „ 45.—

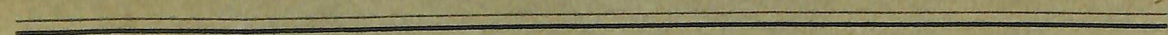

Broschiert . . . . . Kr. 40.—
Halbfranz . . . . . „ 45.—

Մեր հասցեն — Unsere Adresse:

Rédaction de la Revue „Handes Amsorjɑ“

Vienne (Autriche), VII/2 Mechitharistengasse 4.

2013

5290

